

4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. № 50. Ст. 375.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
7. Про практику розгляду судами трудових спорів : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 06.11.1992 №9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>
8. Yaroshenko O. M., Vapnyarchuk N. M. Legal security of the principle of gender equality in the field of implementation of the right to work in Ukraine. *EU labor law: decent work and expansion of institutional capacity for sustainable development : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 352–367.
9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо посилення відповідальності роботодавців за прояви дискримінації у сфері праці) від 01.03.2013 № 2427 : висновок на проєкт Закону України від 24.06.2014. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XG1VF00A?an=3>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників : Закон України від 12.05.2022 №2253-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2253-20>.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.

УДК 342.95

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-01-15

Гідаят А.
аспірант Інституту держави
і права ім. В. М. Корецького
НАН України

ЕВОЛЮЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕЗЕРВУ УКРАЇНИ

У статті досліджується розвиток та сучасний стан правового регулювання системи державного резерву в Україні. Автор аналізує основні положення нового Закону України «Про державні резерви», прийнятого у грудні 2023 року, та порівнює їх з попереднім Законом України «Про державний матеріальний резерв», що вже втратив чинність. Відзначається, що нове законодавство враховує деякі недоліки попереднього спеціального законодавчого акта, але також створює нові виклики та проблеми в сенсі правової визначеності забезпечення системи державного резерву. Окрема увага в статті приділяється проблематиці вичерпності юридичної визначеності критеріїв для відповідальних зберігачів та резервантів, а також ризики, пов'язані з реалізацією ними свободи підприємницької діяльності, що гарантована Конституцією України. Автор звертає увагу на необхідність чіткого і конкретного формулювання засад функціонування

системи державного резерву, враховуючи сучасні виклики та забезпечення ефективного функціонування цієї системи в умовах постійних змін економічного, екологічного та соціального характерів. У статті також акцентується увага на потребі закріплення на рівні Закону гарантій прозорості та підзвітності діяльності у сфері забезпечення системи державного резерву, що є важливими аспектами ефективного публічного адміністрування та ключовими факторами підвищення довіри суспільства до суб'єктів владних повноважень. Визнаючи суттєві недоліки у забезпеченні нормативно-правової основи, автор пропонує комплексне вдосконалення законодавства у цій сфері та більш обережного (науково обґрунтованого) реформування системи державного резерву, а відтак – залучення експертів у сфері права, публічного адміністрування та економіки, а також врахування в цьому питанні міжнародного досвіду нормативно-правового забезпечення системи державного резерву.

Ключові слова: відповідальні зберігачі, державний резерв, економічна безпека, нормативно-правове забезпечення, підзвітність, правове регулювання, прозорість, публічне адміністрування, юридична визначеність.

The article examines the development and current state of legal regulation of the state reserve system in Ukraine. The author analyzes the main provisions of the new Law of Ukraine "On State Reserves," adopted in December 2023, and compares them with the previous Law of Ukraine "On State Material Reserves," which has now been repealed. It is noted that while the new legislation addresses some of the shortcomings of the previous law, it also introduces new challenges and problems regarding legal certainty in the state reserve system. Special attention in the article is given to the issue of exhaustive legal certainty for criteria regarding responsible custodians and reservists, as well as the risks associated with their exercise of freedom of entrepreneurial activity guaranteed by the Constitution of Ukraine.

The author draws attention to the need for a clear and specific formulation of the fundamentals of the functioning of the state reserve system, taking into account modern challenges and ensuring the effective functioning of this system amidst constant economic, environmental, and social changes. The article also emphasizes the necessity of enshrining guarantees of transparency and accountability at the legislative level for activities related to the state reserve system. These aspects are crucial for effective public administration and are key factors in increasing public confidence in government officials. Recognizing significant shortcomings in the existing regulatory framework, the author proposes a comprehensive improvement of legislation in this area. The author advocates for a more careful, scientifically based reform of the state reserve system, involving experts in law, public administration, and economics. Additionally, the author stresses the importance of considering international experience in the regulatory and legal support of the state reserve system to enhance its effectiveness and reliability.

Keywords: *accountability, economic security, legal certainty, legal regulation, legal support, public administration, responsible custodians, state reserve, transparency.*

Постановка питання. Сучасна система державного резерву (СДР) є унікальним об'єктом адміністративно-правового регулювання, що обґрунтовується двома основними аргументами. По-перше, ця система є особливим об'єктом адміністративного права через практичну необхідність комплексного узгодження її статичних і динамічних елементів із принципами права. По-друге, взаємодії, процедури та процеси в межах СДР мають

адміністративно-правову природу, що підпадає під сферу дії адміністративного права України [1, с. 413]. Це закономірно, адже забезпечення СДР за своєю суттю є нормативно врегульованою реалізацією адміністративно-правового статусу суб'єктами цієї системи. Значення нормативно-правового забезпечення СДР можна пояснити кількома чинниками. По-перше, нормативно-правова основа функціонування СДР закладає чіткий і однозначний фундамент для визначення мети, завдань, методів, підстав, умов, обмежень і юридичної відповідальності в контексті забезпечувальної діяльності. По-друге, вона сприяє належному управлінню ризиками, пов'язаними з функціонуванням цієї системи. По-третє, нормативно-правова основа забезпечує ефективне міжнародне співробітництво та отримання гуманітарної допомоги від інших держав, міжнародних організацій і благодійних фондів без створення корупційних ризиків, пов'язаних із отриманням та використанням матеріальних цінностей. Отже, нормативне забезпечення СДР в Україні, як правовій та демократичній державі, є важливим компонентом ефективного функціонування цієї системи. Це означає, що нормативно-правова база СДР має бути ефективною, враховуючи, що ефективне законодавство – це узгоджена система якісних законів, за допомогою яких суб'єкти правових відносин можуть задовольняти свої інтереси відповідно до загальних принципів права та правової держави [2, с. 43]. У зв'язку з цим актуальним є розгляд питання про стан правового регулювання СДР, враховуючи суттєві зміни в законодавстві, які відбулись наприкінці 2023 року.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку про відсутність наукових розвідок, присвячених розкриттю змісту стану правового регулювання СДР в контексті останньої реформи законодавства України у цій сфері. При цьому слід констатувати, що багатьма ученими вже приділялась увага проблематиці правового регулювання СДР в Україні, серед яких: С.О. Коваленко [3], Т.М. Кришталь [4], Л.І. Пилипюк [5], С.П. Пономарьов [6], А.В. Саміло [7], Л.Ф. Стрнад [8], О.М. Чечель [9] та ін.

Відтак, **метою** статті з'ясування стану спеціального нормативно-правового забезпечення системи державного резерву України в контексті змін законодавства, що відбулось 16 грудня 2023 року. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) охарактеризувати зміст та значення вже недіючого Закону України «Про державний матеріальний резерв» на стан нормативно-правового забезпечення СДР; 2) окреслити зміст Закону України «Про державні резерви» 2023 року та проаналізувати його на предмет ефективності нормативно-правового регулювання різних аспектів забезпечення СДР; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день окрему групу актів в нормативно-правовій основі забезпечення СДР в Україні складають спеціальні законодавчі акти, що регламентують засади функціонування цієї системи. До 16 грудня 2023 року основним законодавчим актом, що регулював функціонування СДР, був Закон України «Про державний матеріальний резерв». Цей Закон визначав основні поняття, які вживалися у контексті забезпечення функціонування СДР, такі як державний резерв, відповідальне зберігання, відпуск, закладення, заміна матеріальних цінностей, освіження запасів та інші ключові терміни. Закон також окреслював основні складові елементи та призначення державного резерву, номенклатуру матеріальних цінностей і норми їх накопичення. Крім того, цей акт регулював структуру єдиної СДР України, визначав повноваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і місцевих органів влади, Ради

міністрів Автономної Республіки Крим у цій сфері. Також зазначеним Законом встановлювалися особливості фінансування СДР, засади формування і розміщення замовлень на поставку матеріальних цінностей, особливості їх поставки, закладення і зберігання. У Законі визначався перелік стимулюючих заходів для виконання поставок матеріальних цінностей до державного резерву та їх зберігання, засади розміщення матеріальних цінностей, порядок їх відпуску та забезпечення перевезень. Цим вже недіючим Законом також регулювалася відповідальність за операції з матеріальними цінностями, право на оскарження рішень Держрезерву, підстави та умови звітності про наявність запасів матеріальних цінностей, їх рух, а також облік. Крім того, Закон надавав певну юридичну визначеність нормативній підставі відповідальності посадових осіб за порушення вимог зазначеного законодавчого акту та встановлював засади контролю за створенням, відпуском і використанням державного резерву

Слід зазначити, що заміна цього законодавчого акту новим Законом стала логічним кроком у напрямі еволюції як статичної, так і динамічної природи СДР, а також нормативно-правового забезпечення цієї системи. Проте це не означає, що попередній Закон був у цілому неефективним. Критичний аналіз його положень показує, що більшість норм були спрямовані на визначення координат належного функціонування СДР. На основі цих координат суб'єкти, відповідальні за нормативно-правове та інституційне забезпечення системи, могли розуміти її параметрів, а отже могли й діяти ефективним чином у цьому напрямі. Водночас слід визнати й те, що ці параметри все ж переважно були загальними і потребували доопрацювання для дотримання вимог принципу юридичної визначеності. Загалом, слід визнати те, що зі змістом Закону України «Про державний матеріальний резерв» складалась досить складна ситуація, зокрема через недостатність або відсутність комплексу норм, які безпосередньо стосувались важливих аспектів забезпечення СДР.

Протягом усього часу дії цього Закону відчувалась нагальна потреба в чіткому і конкретному формулюванні засад функціонування СДР, щоб адекватно відповідати сучасним викликам і забезпечувати ефективне функціонування цієї системи в умовах постійних змін економічного, екологічного, соціального та інших характерів. Як приклад, ст. 17 Закону України «Про державний матеріальний резерв» була невиправдано абстрактною, хоча й передбачала нормативну підставу для юридичної відповідальності посадових осіб за порушення вимог цього Закону. У цій статті зазначено, що посадові особи, винні у порушенні вимог Закону, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Однак у статті не уточнюється тип цієї відповідальності (юридична чи політична) або ж вид юридичної відповідальності, яка може бути застосована до порушника (зокрема, дисциплінарна, матеріальна, цивільно-правова, адміністративна, кримінальна тощо). Подібні проблеми також були характерні й для ст. 14 цього Закону, яка регулювала різні аспекти відповідальності за операції з матеріальними цінностями державного резерву. Незважаючи на те, що ця норма була більш деталізованою щодо визначення фактичних підстав для притягнення порушника до юридичної відповідальності, вона все одно вимагала значного уточнення та конкретизації. Така конкретизація була необхідною для встановлення чітких правових рамок і підвищення ефективності правозастосовної діяльності у сфері державного матеріального резерву.

Також поверхнево було врегульовано й питання контролю за діяльністю у сфері державного матеріального резерву. Наприклад, у ст. 18 Закону України «Про державний матеріальний резерв» зазначалося, що контроль за створенням, відпуском та

використанням державного резерву здійснює парламент. Проте законодавець належним чином не враховував можливості публічного контролю за функціонуванням СДР, а саме – ігноруючи при цьому поточний рівень розвитку демократизації контрольної-наглядової діяльності. Зокрема, ним не було враховано потенціалу здійснення такого контролю суб'єктами громадянського суспільства, методів здійснення відповідного контролю, а також заходів реагування на пропозиції та зауваження громадськості стосовно функціонування СДР. Це, безумовно, суттєво обмежувало прозорість і підзвітність системи, що є важливими аспектами ефективного публічного адміністрування та ключовим фактором підвищення довіри суспільства до суб'єктів владних повноважень у правовій та демократичній державі, якою є Україна.

Визнаючи суттєві недоліки в забезпеченні СДР в Україні належною нормативно-правовою основою, було прийнято рішення про необхідність комплексного вдосконалення законодавства в цій сфері та реформування СДР у цілому. Починаючи з 2022 року, розпочалося обговорення перспектив прийняття нового законодавчого акта на заміну Закону України «Про державний матеріальний резерв». Відповідний проект був розроблений Міністерством економіки України відповідно до урядового розпорядження КМУ від 19 серпня 2022 року № 771-р та на виконання пункту 1 Плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року, затвердженого урядовим розпорядженням від 25 листопада 2022 року № 1126-р. Так уже 3 березня 2023 року Кабмін подав до парламенту проект Закону України «Про державні резерви», розроблений урядом для забезпечення реформування діючої системи державного матеріального резерву. Слід зауважити, що вже 9 серпня 2023 року цей законопроект був прийнятий Верховною Радою України, 23 серпня підписаний Головою національного парламенту, а 12 вересня – Президентом України.

На сьогоднішній день основним спеціальним законодавчим актом, що регулює правові, організаційні та фінансово-економічні аспекти формування, розміщення, зберігання, переміщення, постачання, резервування, оновлення і відпуску матеріальних цінностей державних резервів, а також створення і функціонування Єдиного реєстру державних резервів, є Закон України «Про державні резерви», який набрав чинності 16 грудня 2023 року. В аналізі змісту цього закону можна зазначити, що він визначає ключові терміни, такі як «відповідальне зберігання державного матеріального резерву», «відповідальне зберігання мобілізаційного резерву», «відповідальні зберігачі», «відпуск матеріальних цінностей державних резервів» та інші. Закон також вказує, що окремі терміни для його цілей використовуються у значеннях, наданих у Податковому кодексі України, законах України «Про приватизацію державного і комунального майна», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про національну безпеку України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інших законодавчих актах України.

Крім того, у Законі України «Про державні резерви» 2023 року визначено ключові аспекти, що регулюють систему державного резерву. Документ охоплює складові державних резервів та їх призначення (ст. 2), а також організаційну систему державного матеріального резерву (ст. 3). У ст. 4 законодавцем визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, котрий формує державну політику у сфері державних резервів, а в ст. 5 – повноваження органу, що реалізує цю політику. Новим Законом також визначається правовий статус відповідального зберігача та резерванта (ст. 6) і особливості

фінансово-матеріального забезпечення державних резервів (ст. 7). У ст. 8 законодавцем врегульовується статус реєстру резервів, а в ст. 9 – номенклатурних матеріальних цінностей і норм їх накопичення. Законодавцем також деталізується зміст процесів формування (ст. 10), зберігання, розміщення та переміщення державних резервів (ст. 11), їх відпуску (ст. 13) та списання з подальшою переробкою, утилізацією або знищенням (ст. 14), освіження запасів (ст. 15). Окремо Закон містить вимоги до якості матеріальних цінностей (ст. 12), а в статтях 16 і 20 регламентуються засади державного нагляду за формуванням, зберіганням, освіженням та відпуском матеріальних цінностей, а також контроль за створенням, відпуском та використанням державного резерву (ст. 20). У статтях 17 і 19 окреслюється відповідальність за порушення у сфері державних резервів відповідальність посадових осіб за порушення вимог цього Закону, тоді як процедури оскарження рішень центрального органу виконавчої влади визначені у ст. 18. Завершує цей законодавчий акт ст. 21, що містить прикінцеві та перехідні положення.

Поряд із тим, аналіз нового законодавчого акту у сфері забезпечення СДР вказує на те, що він має низку проблем, аналогічних попередньому законодавчому акту, а також створює нові питання юридичної визначеності різних аспектів забезпечення цієї системи. Серед основних проблем можна виділити наступні:

1) хоча у пункті 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державні резерви» 2023 року надається визначення мобілізаційного резерву, а у ч. 3 ст. 2 зазначено, що цей резерв є складовою державних резервів, призначеною для забезпечення потреб України в особливий період, законодавець не визначає саму систему мобілізаційного резерву;

2) недостатня юридична визначеність критеріїв, за якими суб'єкт господарювання може бути відповідальним зберігачем та резервантом. Слід мати на увазі, що в ч. 1 ст. 6 Закону окреслюється перелік критеріїв, яким мають відповідати суб'єкти господарювання, що є відповідальними зберігачами і резервантами державних резервів, а також міститься застереження, у відповідності до якого Кабінет Міністрів України уповноважується на встановлення інших умов та критеріїв. Таким чином, законодавець вказаною нормою Закону надає національному Уряду суттєві дискреційні повноваження, реалізація яких може позначатись на стані національної безпеки (насамперед, економічної, продовольчої та ін. типів безпеки). При цьому законодавець не окреслює обставини (підстави, умови) та ключові параметри визначення Кабміном додаткової кількості критеріїв для відповідальних зберігачів і резервантів державних резервів. За таких обставин національний Уряд: по-перше, своїми підзаконними актами може фактично доповнювати Закон; по-друге, може діяти фактично на власний розсуд, що не узгоджується із вимогами ч. 2 ст. 19 Основного Закону України.

Необхідно звернути увагу й на те, що вказане питання також порушувалось в Зауваженнях Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України про державні резерви, підготовленого до другого читання. У Зауваженнях вказувалось на те, що відповідне положення Закону не узгоджується із правовими позиціями Конституційного Суду України, викладених Судом у рішеннях від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 та від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016, а саме позицією, за якими в Україні, як у правовій державі законодавчі акти: по-перше, повинні містити достатні та завершені правові механізми реалізації положень таких актів; по-друге, можуть передбачати певні дискреційні повноваження органів виконавчої влади у прийнятті рішень, передбачаючи при цьому гарантії захисту особи від свавільного втручання органів

державної влади у її права та свободи в процесі реалізації повноважень дискреційного характеру; по-третє, повинні передбачати дискреційні повноваження органів виконавчої влади у такий спосіб, щоби для осіб реалізація таких повноважень була очікувана і передбачувана (прогнозована);

3) ризики для реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності. Слід мати на увазі, що в абзаці 2 ч. 3 ст. 16 Закону вказується на те, що відповідальному зберігачу та/або резерванту (резиденту) може заборонятися вчиняти будь-які правочини, наслідком яких стане зменшення вартості його активів (законодавцем саме використовується нецивілістичний термін «активи») до сумарної вартості матеріальних цінностей державних резервів, які передані йому для зберігання або зарезервовані. В абз. 3 ч. 3 ст. 16 вказаного Закону створюються умови ризикованості взаємодії суб'єктів ринку із відповідальними зберігачами та/або резервантами (резидентами), адже законодавцем передбачається беззастережна норма про недійсність правочинів, які були вчинені вказаними суб'єктами господарювання (після ознайомлення з актом, складеним за результатами контрольного заходу), вчинення яких може призвести до зменшення вартості активів таких суб'єктів господарювання до сумарної вартості матеріальних цінностей державних резервів, які передані йому для зберігання або зарезервовані. Саме тому, відповідні норми потребують внесення змін до них у частині уточнення поняття «активи», а також уточнення, що заборона на здійснення відповідальними зберігачами та/або резервантами (резидентами) господарської діяльності може стосуватись лише діяльності, яка є пов'язаною з відповідальним зберіганням та резервуванням матеріальних цінностей державних резервів.

Висновки. Узагальнюючи викладене в цій науковій статті, слід зауважити, що на сьогоднішній день спеціальне нормативно-правове забезпечення системи державного резерву України залишається проблематичним, адже попри прийняття нового Закону України «Про державні резерви» 2023 року, низка ключових питань в сфері забезпечення СДР так і не отримала належного вирішення. Проблеми юридичної визначеності, недостатня конкретизація критеріїв для відповідальних зберігачів та резервантів, а також ризики для реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності у цілому створюють суттєві перешкоди для ефективного функціонування цієї системи. Хоча новий Закон вирішує ряд недоліків, якими характеризувався Закон України «Про державний матеріальний резерв», ним не було враховано повною потребою виконання вимог принципу юридичної визначеності (зокрема, з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, окреслених в рішеннях від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 та від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016), а також не було відображено цілісної та науково обґрунтованої концепції СДР, яка відповідала би сучасним викликам і ризикам, що спостерігаються в Україні. Саме тому, слід погодитись із ученими в тому, що новий Закон України «Про державні резерви» потребує подальшого вдосконалення [10, с. 106-107], а відтак для оптимізації нормативно-правового забезпечення СДР на сьогодні необхідними є: проведення комплексного аналізу чинного законодавства у сфері забезпечення СДР; залучення експертів у сфері права, публічного адміністрування та економіки, а також врахувати міжнародний досвід у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азімов Г. Поняття системи державного резерву та її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 411-417. doi:10.31733/2078-3566-2023-2-411-417.
2. Тимченко Г.В. Розмежування понять ефективність законодавства та ефективне законодавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Т. 1, № 9-2. С. 41-44.
3. Коваленко С.О. Державний резерв як головний компонент системи забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2012. № 3. С. 252-257.
4. Кришталь Т.М. Правове регулювання створення матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. *Проблеми правової системи України: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 10 грудня 2021 р.)*. Черкаси: ЧДТУ, 2021. С. 16-18.
5. Пилипюк Л.І. Місце та роль Кабінету Міністрів України в системі державних органів влади, що забезпечують ліквідацію наслідків чорнобильської катастрофи. *Наше право*. 2013. № 2. С. 175-179.
6. Пономарьов С.П. Компетенція і повноваження Кабінету Міністрів України в системі сектора безпеки і оборони держави. *Право.ua*. 2018. № 1. С. 35-42.
7. Саміло А.В. Теоретичні аспекти розробки та прийняття управлінських рішень в умовах надзвичайних ситуацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1134> (дата звернення: 19.02.2023).
8. Стрнад Л.Ф., Чечель О.М. Організаційно-правове регулювання процесу формування державного резерву України. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschungder: Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der I internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (Zürich, 10. September, 2021)*. Zürich: Europäische Wissenschaftsplattform, 2021. С. 52-54. doi:10.36074/logos-10.09.2021.11.
9. Чечель О.М. Напрями удосконалення державного управління в сфері державного матеріального резерву в післявоєнний період як елемент забезпечення національної безпеки. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 31 (147). С. 681-690. doi:10.51582/interconf.19-20.03.2023.071.
10. Білоконь Ю.М., Сторож О.В., Шевчук Л.М. Окремі аспекти цифровізації обліку запасів матеріальних цінностей державних резервів. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 1 (107). С. 136-141. doi:10.52363/2414-5866-2023-2-11.